

1. Temat:

Cywilizacja i postęp według J. J. Rousseau

Rousseau był zagorzałym **przeciwnikiem cywilizacji**, w swojej pierwszej rozprawie pisał:

“(...) Usuńcie ten nieszczęsny postęp, zabierzcie nasze błędy i nałogi, zabierzcie wytwory cywilizacji, a wszystko będzie dobre (...)”.

Zdanie to dobrze streszcza jego poglądy na postęp. W przekonaniu Rousseau człowiek jest z natury dobrą i szlachetną istotą – pisał o tzw. „**szlachetnym dzikusie**” – ale wytwory cywilizacji mają na niego degenerujący wpływ. Dlatego Rousseau **głosił powrót do natury**. Sam uważał się za ostatniego człowieka, którego świat nie zdołał ostatecznie zepsuć. W imię powrotu do natury głosił wyższość uczuć płynących z serca nad konwenansem towarzyskim.

W „Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes” opowiadał się przeciwko prawu własności:

“(...) Ten, kto pierwszy ogroził kawałek ziemi, powiedział «to moje» i znalazł ludzi dość naiwnych, by mu uwierzyć, był prawdziwym założycielem społeczeństwa. Iluż to zbrodni, wojen, morderstw, ile nędzy i grozy byłby rodzajowi ludzkiemu oszczędził ten, kto by kołki wyrwał lub rów zasypał i zawołał do otoczenia: Uwaga! Nie słuchajcie tego oszusta; będziecie zgubieni, gdy zapomnicie, że plody do wszystkich, a ziemia do nikogo(...)”.

Krytykował też ustrój monarchiczny jako sprzeczny z naturą. Jego zdaniem **suwerenność ludu gwarantuje tylko dobrowolna umowa społeczna**. W późniejszych pracach negatywnie wyrażał się także o teatrze, widząc w nim tylko narzędzie zgorszenia.

W ogóle **sztuka, literatura czy nauka** zdaniem Rousseau **są wrogami dobra**. Postęp, kultura, normy społeczne tłumią naturalny instynkt dobra, jaki znajduje się w każdym człowieku. Dopiero wychowanie, wykształcenie i konieczność podporządkowania się ogólnie panującym zasadom prowadzą do niemoralnych zachowań. Dlatego **Rousseau był przeciwnikiem racjonalizmu**. Rozum przynosił człowiekowi więcej szkód niż pożytku. Ułatwia on wprawdzie codzienne funkcjonowanie, prowadzi do dobrobytu, ale odbiera radość życia.

Zdaniem filozofa, starożytne ludy były szczęśliwe i żyły w pokoju, dopóki pozostawały dzikie, zachowywały się irracjonalnie, czyli instynktownie. Rozwój cywilizacji zniszczył ludy Egiptu, Grecji i Rzymu. Gdy do głosu doszedł rozum, zaczęły się wojny i podboje. Chrystus miał rację, kiedy na apostołów wybierał ludzi prostych, nieskażonych nauką.

Wychowanie według Rousseau

Najważniejszym dziełem poświęconym wychowaniu młodzieży jest powieść „**Emil, czyli o wychowaniu**”. Tu także odwołuje się Rousseau do **prawa naturalnego** jako jedynej słusznej idei. To, co stworzył Bóg, jest doskonałe. To, co jest dziełem człowieka, jest skażone i rodzi zło. „Emil” rozpoczyna się następująco: „Wszystko jest dobre, co z rąk Stwórcy pochodzi, wszystko paczy się w rękach człowieka”. Słowa te bardzo dobrze oddają poglądy Rousseau, nie tylko w kwestii wychowania.

„Emil” poświęcony jest przede wszystkim wychowaniu chłopców. Autor dokonuje podziału młodości na cztery okresy: niemowlęstwo, dzieciństwo, chłopięctwo i młodzieńczość. Niemowlęstwo trwa do chwili, gdy dziecko nauczy się mówić, granicę dzieciństwa zaś wyznaczył na 12 rok życia. W tych dwóch pierwszych etapach chłopcu powinno się pozwolić rozwijać zdrowie i zmysły, bez nadmiernego obciążania go nauką i wymaganiami. Kształcenie umysłu to zadanie przewidziane dopiero na okres chłopięctwa, czyli od 12 do 15 roku życia. Czwarty etap młodości, lata od 15 do 20 roku życia, to czas, który winien być spożytkowany na rozwój moralny.

Ostatni rozdział zatytułowany został „Zofia czyli kobieta” i dotyczy wychowania dziewcząt. Dość osobliwy może wydać się w kontekście hasła powrotu do natury postulat wychowanie do roli społecznej, ale tak właśnie przedstawia się treść ostatniej części „Emila”. Dziewczynki, jako przyszłe żony i matki, powinny się uczyć przede wszystkim uległości.

Podział ze względu na płeć to jedyne rozgraniczenie, jakie autor uznaje, poza nim jest to program powszechny, przeznaczony dla wszystkich dzieci bez względu na klasę, wyznanie czy narodowość.

(...) Ponieważ w porządku naturalnym wszyscy ludzie są równi, powszechnym ich powołaniem jest stan człowieczeństwa... Życ – oto zawód, którego chcę nauczyć. Wychodząc z mych rąk, nie będzie on, przynajmniej, ani urzędnikiem, ani żołnierzem, ani księdzem, będzie najpierw człowiekiem, czemkolwiek człowiekowi być wypadnie, tem będzie umiał być w potrzebie; los może go ruszać z jednego stanowiska, on zawsze znajdzie się na właściwym (...).

Wychowanie według koncepcji Rousseau to raczej chronienie przed negatywnym wpływem złego cywilizowanego świata niż nauka. Mamy więc do czynienia z tzw. wychowaniem negatywnym i biernym. **Dziecku powinno się zapewnić swobodę, by mogło samo się rozwijać, nienarażone na złe oddziaływania.**

Publikacja „Emila” budziła skrajne emocje. Wielu wybitnych ludzi nie ukrywało zachwyty (m.in. Kant, a po latach także Goethe), a jednak sąd w Paryżu nakazał książkę spalić.

Spółeczeństwo i państwo według Rousseau

Rousseau był **zwolennikiem demokracji**. W „Umowie społecznej” stworzył obraz takiego idealnego państwa rządzonego przez wszystkich obywateli. W XVII wieku ustrój demokratyczny funkcjonował jedynie w Szwajcarii i Holandii oraz w chylącej się ku upadkowi Polsce. Większość państw europejskich znajdowała się pod rządami absolutnych monarchów. Nic dziwnego, że ustrój demokratyczny traktowano jako niegroźną utopię, przykład modnego wówczas nonkonformizmu.

Zdaniem autora „Umowy społecznej”, **każde państwo można założyć od nowa**. Wystarczy zebrać całe społeczeństwo, które w akcie głosowania unieważni wszystko, co było wcześniej – wszelkie prawa własności, tradycje, porządek społeczny – i ustanowi nowe naturalne prawa, religie, politykę. **W tak urządzonym państwie wszyscy obywatele są równi, a wola ogółu stoi ponad prawem jednostki:** „(...) ktokolwiek odmówi posłuszeństwa woli powszechnej, będzie do tego zmuszony przez całe ciało [społeczne]: co nie oznacza niczego innego, jak że będzie zmuszony do wolności”.

Paradoksalnie, głosząc hasła demokratyczne, Rousseau tworzy system totalitarny. Co więcej, uważa on, że jest to jedyny słuszny ustrój. Nawet wola wszystkich obywateli, będąca najwyższą władzą, nie ma prawa zmienić ustroju – nawet, jeśli wszyscy pragnęli monarchii, nie mogą jej ustanowić, suwerenność społeczeństwa jest bowiem jego niezbywalnym obowiązkiem, od którego nie ma ucieczki. Demokracja w wyobrażeniu Rousseau jest z założenia bezpośrednia, to znaczy, że nie ma w niej miejsca na żadne formy parlamentaryzmu, **lud nie może wybierać swoich przedstawicieli, musi rządzić sam, zbierając się w komplecie w jednym miejscu**. Polski, szwajcarski czy holenderski ustrój był w świetle tych rozważań zaledwie parlamentarną oligarchią, niewiele lepszą od absolutyzmu.

2. Temat:

Prądy literackie oświecenia.

Klasycyzm w literaturze - cechy, przedstawiciele i dzieła

Klasycyzm w literaturze narodził się w XVI wieku we Włoszech, jego **rozkwit przypada na wiek XVII i XVIII, a schyłek na trzecie dziesięciolecie XIX wieku**, kiedy to został wparty przez idee romantyczne.

Twórcy tego nurtu programowo **nawiązywali do antycznej teorii poezji zawartej w „Poetyce” Arystotelesa**, a realizowanej m.in. przez Horacego. Za zadanie stawiali sobie **połączenie piękna i prawdy poprzez naśladowanie rzeczywistości, dbałość i wewnętrzny ład i harmonię**. Podstawą filozoficzną kierunku był racjonalizm. Rozumowi podporządkowywano uczucia i wyobraźnię. **Dbano o regularną formę, tworzone zgodnie z założeniami danego gatunku, podporządkowywano twórczość artystyczną wielu rygorom**. Ważną zasadą obowiązującą w literaturze była **antyczna zasada decorum**, wymagająca, by styl wypowiedzi dostosowany był do tematu. I tak np. tragedii, odzie, eposowi przypisany był styl wysoki, a komedii czy satyrze niski. Łączenie komizmu z tragizmem było niedopuszczalne. Ponadto należało dbać o prawdopodobieństwo przedstawianych zdarzeń oraz ich „przystojność”, nie wprowadzano więc postaci ani wątków fantastycznych, unikano też gwałtownych i brutalnych scen.

Literatura klasycystyczna miała ambicje dydaktyczne i umoralniające. Wierzone, że literatura ma ogromną moc wpływania na społeczeństwo, jego poglądy i postawy. W celu przekonania odbiorcy do pewnych racji stosowano retorykę, powoływano się na racjonalne argumenty, a więc odwoływano się do rozumu, nie uczuć czy emocji.

W literaturze polskiej wyróżnia się dwa okresy: **klasycyzm stanisławowski i postanisławowski**. Po utracie niepodległości silniejsze stały się wpływy francuskie, co zaowocowało zaostrzeniem rygorów formalnych. Jednocześnie obserwuje się zwiększone zainteresowanie tematyką narodową.

Na literaturze klasycystycznej wychowało się pierwsze pokolenie romantyków. Styl ten zaważył na ich późniejszej twórczości. Pierwsze dzieła Mickiewicza („Oda do młodości”) są silnie osadzone w klasycystycznej tradycji.

Przedstawiciele:

1. Francja:

Pierre Corneille - „Cyd”

Jean Racine - „Fedra”, „Andromacha”, „Ifigenia”

Molier - komedie: „Skąpiec”, „Świętoszek”, „Mizantrop”, „Mieszczanin szlachcicem”

Jean de La Fontaine – bajki

Voltaire - satyry, dramaty, listy, powiastki filozoficzne („Kandyd, czyli optymizm”)

2. Anglia

John Dryden - komedie („Marriage A-la-Mode”)

Aleksander Pope - traktaty („O krytyce”), poematy („Las Winsorski”,

3. Niemcy:

Johann W. Goethe – druga faza twórczości; „Herman i Dorota”, „powieść dydaktyczna „Lata nauki Wilhelma Meistra”, epos satyryczny „Lis Przechera”

Fryderyk Schiller - wiersze („Oda do radości”), poematy („Rękawiczka”), sztuki teatralne („Oblubienica z Messyny”, „Zbójcy”)

4. Rosja

Michaił Łomonosow - ody panegiryczne („Oda w rocznicę wstąpienia na tron cesarzowej Jelizawie Pietrowny”)

5. Polska:

Okres stanisławowski:

Adam Naruszewicz - ody („Balon”), satyry („Chudy literat”, „Pochlebstwo”), sielanki („Mirtyl”)

Ignacy Krasicki - bajki („Szczur i kot”, „Jagnię i wilcy”), satyry („Do króla”, „Świat zepsuty”), powieści („Mikołaja Doświadczńskiego przypadki”), poematy heroikomiczne („Myszeidos pieśni X”, „Monachomachia”)

Wacław P. Rzewuski - dramaty („Żółkiewski”, „Władysław pod Warną”), wiersze („Noc”, „Łąka”)

Stanisław Trembecki - poemat „Sofiówka”, ody „Oda nie do druku”, anakreontyki, listy poetyckie („Do Kajetana Węgierskiego”)

Franciszek Zabłocki - ody, bajki, sielanki, satyry, komedie („Fircyk w zalotach”, „Zabobonnik”, „Sarmatyzm”)

Stanisław Staszic - „Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego”, „Przestrogi dla Polski”

Franciszek Bohomolec - poezje, komedie („Małżeństwo z kalendarza”, „Paryżanin polski”)

Okres postanisławowski:

Alojzy Feliński - tragedie („Barbara Radziwiłłówna”), pieśni („Boże coś Polskę”, „Pieśń narodowa za pomyślność króla”)

Kajetan Koźmian - poematy opisowe („Ziemiaństwo polskie”), epos („Stefan Czarniecki”), wiersze, bajki

Sentymentalizm w literaturze - cechy, przedstawiciele i dzieła

W literaturze sentymentalizm pojawił się **pod koniec lat 70. XVIII wieku i trwał do początku wieku XIX**. Nazwa kierunku wywodzi się do tytułu dzieła Laurence’a Sterne’a – „Podróż sentymentalna przez Francję i Włochy”.

Sentymentalizm skupiał się na człowieku jako jednostce czującej i niepowtarzalnej. Za jednym z głównych twórców kierunku, Rousseau, **sentymentalisci głosili powrót do natury**. W przeciwieństwie do oświeceniowego racjonalizmu, sentymentalizm był rozczarowany cywilizacją, obarczając ją winą za niespełnienie i zło w świecie. Uczucia, które stanowiły o indywidualizmie i wartości człowieka, nie podlegały władzy rozumu. Ceniono sobie **prostotę i naturalność**, cechy, które człowiek zatracił w procesie cywilizacyjnym. Normy społeczne i postęp techniki sprawiły, że ludzie stali się zagubieni i nieszczęśliwi.

Sentymentalisci **odrzucaли rozum jako główne źródło poznania na rzecz empiryzmu i sensualizmu**. Zgodnie z założeniami kierunku, dzieło sztuki powinno być skoncentrowane na psychice, uczuciach i stanach wewnętrznych bohaterów. Ponadto, często wprowadzano tematykę społeczną i elementy dydaktyczne. W charakterystyce bohaterów podkreślano ich **indywidualizm**.

Posługiwano się stylem prostym, pełnym czułości i intymności, chętnie czerpano z folkloru. Sprzyjały temu takie gatunki jak: **sielanka, powieść sentymentalna, elegia, pieśń**.

Twórcy sentymentalizmu europejskiego

Jan Jakub Rousseau – uważany za prekursora sentymentalizmu, autor m.in. „Nowej Heloizy” i „Emila, czyli o wychowaniu”

Laurence Sterne – jako autor „Podróży sentymentalnej przez Francję i Włochy”, skąd wzięła się nazwa omawianego nurtu

Wolfgang Goethe – jako autor „Cierpień młodego Wertera”

Sentymentalizm w literaturze polskiej

W literaturze polskiej sentymentalizm rozwijał się głównie w Puławach pod mecenatem Izabeli Czartoryskiej. Najważniejszym przedstawicielem tego nurtu był **Franciszek Karpiński**, autor wierszy miłosnych (m.in. „Do Justyny. Tęskność na wiosnę”), sielanek („Laura i Filon”), „Zabawek wierszem i przykładów obyczajnych” czy „Historii mojego wieku i ludzi, z którymi żyłem”. Sentymentalizm dominował także w twórczości **Franciszka Dionizego Kniaźnina**, m.in. w „Żalach Orfeusza nad Eurydyką”.

Sentymentalizm stanowił **pierwszy przejaw kryzysu racjonalistycznego światopoglądu**. Przeciwwstawienie uczucia rozumowi, natury cywilizacji było zapowiedzią mającego pojawić się niedługo romantyzmu.

3. Temat

Myśl społeczno-polityczna europejskiego i polskiego oświecenia – Hugo Kołłątaj.

Oświecenie to okres obejmujący koniec XVII wieku aż po początki XIX wieku. W różnych krajach te granice wyznaczają inne wydarzenia, jednak powszechnie przyjmuje się za początek epoki koniec panowania Ludwika XIV, a za koniec rewolucję francuską. Oba te wydarzenia mają duże znaczenie dla ujęcia myśli społeczno-politycznej epoki, od absolutyzmu do wolności, równości i braterstwa.

„Król Słońce”, czyli Ludwik XIV był władcą absolutnym, któremu przypisuje się słowa: „Państwo to ja”, sprawował on pełnię władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Po jego śmierci w 1715 roku stopniowo następowało **przejście od absolutyzmu klasycznego do oświeconego. Według tej ideologii władza monarchy pochodzi od ludu, miał on być pierwszym urzędnikiem w państwie, który uznaje pewne formy umowy społecznej.** Jego zadaniem było reformowanie życia społecznego i gospodarczego w duchu oświeceniowych ideałów, a więc wolności, tolerancji religijnej i racjonalizmu.

Wzorem oświeconego władcy absolutnego był król Prus, Fryderyk II oraz Józef II w Austrii. Panowanie Józefa II doprowadziło do istotnych zmian w układzie sił politycznych w Europie. W XVIII wieku nastąpiło znaczne osłabienie znaczenia Francji, **W Polsce, podobnie jak w Anglii, absolutyzm nigdy się w pełni nie ukształtował.** Obawy magnaterii przed taką formą rządów były poważne, dlatego zwalczano wszelkie próby wzmocnienia władzy królewskiej (*absolutum dominium*).

W drugiej połowie XVIII wieku następują gwałtowne wydarzenia, u podłoża których leżą ideały wolności i demokracji. W 1776 roku **Stany Zjednoczone Ameryki Północnej ogłaszają swoją niepodległość.** Nowe państwo uznaje w konstytucji ustrój demokratyczny. Kilka lat później w 1789 roku dochodzi do **zburzenia Bastylii i wybuchu wielkiej rewolucji** mającej już na zawsze zmienić oblicze feudalnej Europy. **Pod hasłami wolności, równości i braterstwa obywatele obalają absolutystyczne rządy i ustanawiają republikę.**

Podstawowy dokument programowy Wielkiej Rewolucji stanowiła ogłoszona w 1786 roku Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela. Wzorowana na amerykańskiej konstytucji, wyrażała najważniejsze idee politycznej myśli oświeceniowej. Miała ona na celu ukrócenie nadużyć władzy i wprowadzenie wolności obywatelskich. Zgodnie z jej postanowieniami zniesiono system feudalny, ustanowiono równość obywateli wobec prawa, nietykalność osobistą, prawo do oporu wobec ucisku, wolność słowa i wyznania, prawo własności i trójpodział władzy. Deklaracja podkreślała, że to naród jest źródłem władzy. W ten sposób państwo absolutystyczne stało się państwem demokratycznym, a społeczeństwo stanowe przerodziło się w obywatelskie.

Wielka Rewolucja Francuska jest jednocześnie sukcesem i klęską idei rewolucyjnych głoszonych w oświeceniu. Zryw przyniósł pożądany efekt, w 1792 roku ogłoszono republikę, a obywatel Kapet (Ludwik XVI) został ścięty, jednak zburzenie starego porządku nie przyniosło powszechnej szczęśliwości. Władza ludu wcale nie rozwiązała palących problemów. Szczytne ideały nie przyniosły rzeczywistej poprawy życia.

Ważną cechą przemian społecznych był sceptycyzm religijny prowadzący do sekularyzacji państw. Zobojętnienie w kwestiach religijnych doprowadziło do rozkwitu deizmu i ateizmu. Paul Holbach uważał, że idea Boga powstała jako wynik lęku przed niepojętą przyrodą, jest więc wynikiem ignorancji, dlatego należy z nią walczyć za pomocą wiedzy i rozumu. Sekularyzacja przybrała skrajne formy we Francji okresu rewolucji. Kondycja kościoła już wcześniej była bardzo słaba, mała autorytet papieża, w siłę rosły natomiast antyklerykalnie nastawione łóża wolnomularskie. W czasie rewolucji zginęło wielu księży, zniszczono też wiele kościołów i dóbr należących do kościoła („Wielka Trwoga”). W 1789 r. Konstytuanta ogłosiła dekret sekularyzacyjny, ustanawiając wolność wyznania, znosząc wszystkie

przywileje duchowieństwa i konfiskując dobra kościelne. W następnym roku unieważniono śluby zakonne i zlikwidowano wszystkie zgromadzenia.

Wzmocnienie władzy hebertystów pociągnęło za sobą zwalczanie religii chrześcijańskiej i promowanie kultu Rozumu, wyznawano wiarę w człowieka i naukę. W 1794 roku na mocy dekretu Robespiera wprowadzono Kult Najwyższej Istoty oparty w głównej mierze na poglądach Jeana Jacquesa Rousseau.

Zmiany zachodzące w Polsce miały inny przebieg, ponieważ zupełnie odmienna była tu sytuacja polityczna. Czasy panowania saskiego to czas reform i prób odbudowy potęgi państwa. Załamaniem pozytywnych zmian społeczno-politycznych jest konfederacja barska powołana w 1768 roku. Miała ona charakter antykrólewski, a jej celem było ograniczenie rosyjskich wpływów na polską politykę. Niestety osiągnięto przeciwny efekt, konfederacja została potraktowana jako pretekst do wkroczenia wojsk carskich na ziemie Rzeczypospolitej. Po czterech latach militarnych zmagani konfederacja upadła, a najpoważniejszą tego konsekwencją był pierwszy rozbiór w 1772 roku.

Czasy panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego to okres prężnie działającego stronnictwa reformatorskiego. W 1788 roku **rozpoczął obrady Sejm Czteroletni, który uchwalił Konstytucję 3 maja (1791).** Ważnym postanowieniem zawartym w dokumencie było m.in. **zniesienie *liberum veto*, nadanie praw mieszczanom, umocnienie władzy królewskiej m.in. poprzez wprowadzenie dziedziczności tronu.** Niestety ta próba umocnienia państwa również nie przyniosła spodziewanych zmian, przeciwnie wzmogła zaniepokojenie państw ościennych (Prus i Rosji) i **doprowadziła do drugiego rozbioru. W 1795 roku, po klęsce pod Maciejowicami doszło do trzeciego rozbioru i państwo polskie formalnie przestało istnieć.**

Hugo Kołłątaj

Hugo Kołłątaj urodził się w rodzinie szlacheckiej **w 1750 roku.** Edukację rozpoczął w szkole w Pińczowie, po czym kontynuował na Akademii Krakowskiej. Uzyskał tam w 1768 roku stopień doktora filozofii. Następnie kształcił się na Uniwersytecie w Wiedniu (1770-1774) i w Rzymie, gdzie przyjął święcenia kapłańskie, a także zdobył tytuł doktora prawa i teologii.

Po studiach powrócił do kraju i objął stanowisko kanonika krakowskiego. Jednocześnie prowadził wszechstronną działalność społeczną. **Był działaczem Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, a w 1776 roku związał się także z Komisją Edukacji Narodowej,** z ramienia której dokonał reformy Akademii Krakowskiej.

W 1779 roku przeniósł się do Warszawy i utworzył tam **Kuźnicę Kołłątajowską.** Za działalność na rzecz kraju najpierw otrzymał Order Świętego Stanisława (1786), a później, w 1791 roku, król odznaczył go Orderem Orła Białego.

Kołłątaj **był jednym z twórców Konstytucji 3 maja,** a w czasie Sejmu Czteroletniego należał do jej zagorzałych obrońców. Po uchwaleniu konstytucji został mianowany podkanclerzym koronnym i założył Zgromadzenie Przyjaciół Konstytucji Rządowej.

Był zwolennikiem konfederacji targowickiej i namawiał króla, aby ten także się do niej przyłączył. Jednak widząc reakcję tłumów demonstrujących swój sprzeciw wobec Targowicy, w nocy z 24 na 25 lipca 1792 roku uciekł z Warszawy.

Brał udział w insurekcji kościuszkowskiej, ale po szturmie Pragi 4 listopada 1794 roku po raz kolejny wyjechał ze stolicy i szukał schronienia na emigracji, zmierzał do Wenecji przez Galicję i Węgry, jednak w grudniu tego samego roku został aresztowany i osadzony w Przemyślu. Kolejne lata spędził w ołomuńskim więzieniu. W tym czasie pracował nad „Rozbiorem krytycznym zasad historii o początkach rodu ludzkiego”.

Uwolniony z więzienia, osiadł na Wołyniu, gdzie zajął się m.in. organizacją Liceum Krzemienieckiego. Ponownie do aresztu trafił w 1807 roku, osadzony został w Moskwie przez Rosjan na podstawie podejrzenia o kontakty z Napoleonem. Ostatnie lata życia spędził na ternie Księstwa Warszawskiego. Był

ciężko chory i samotny, zmarł w **1812 roku**. Jego ciało pochowano na Powązkach, a serce przewieziono do kościoła w Wiśniowej, gdzie mieszkał jego brat.

Poglądy i działalność

Hugo Kołłątaj w Warszawie zgromadził wokół siebie zespół znaczących publicystów, znany jako Kuźnica Kołłątajowska. Należeli do niej m.in.: Franciszek Ksawery Dmochowski i Franciszek Salezy Jezierski. **Kuźnica była ośrodkiem myśli reformatorskiej**, jej członkowie opowiadali się przeciwko przestarzałej strukturze politycznej i społecznej kraju.

Jako członek Rady Najwyższej Narodowej Kołłątaj brał udział w insurekcji kościuszkowskiej już na etapie przygotowań. Zarządzając Wydziałem Skarbu, dał się poznać jako radykał, a jego poglądy zaostrzyły się jeszcze od czasu Sejmu Czteroletniego.

Był zwolennikiem zniesienia różnic stanowych. Walczył o prawa mieszczan, brał udział w tzw. czarnej procesji w 1789 roku, w czasie której złożył na ręce króla „Memoriał miast”. **Także poprawę losu chłopów uważał za warunek konieczny dla pomyślnego przeprowadzenia reform**. Chciał, by pańszczyzna została zastąpiona czynszem.

Szkolnictwo

Kołłątaj był odpowiedzialny za rozbudowę szkół w całej Rzeczypospolitej. Jako działacz KEN **przeprowadził reformę Akademii Krakowskiej**, która obejmowała między innymi wprowadzenie wykładów z nauk przyrodniczych i literatury polskiej. Dzięki niemu **dostęp do studiów uzyskali też mieszczenie**. Wszystko to sprawiło, że na polski uniwersytet szybciej docierały postępowe idee i trafiały na podatny grunt. W latach 1782-1786 sam pełnił funkcję rektora.

Twórczość publicystyczne

W swoich utworach publicystycznych Kołłątaj wypowiadał się na tematy związane z oświatą, edukacją i polityką. Do najważniejszych jego postulatów należały: **postulat umocnienie władzy królewskiej poprzez zniesienie zasady liberum veto, ograniczenie wpływów magnaterii i wprowadzenie zasady dziedziczności tronu**. Ponadto dążył on do zmniejszenia różnic stanowych, chciał, by mieszczenie posiadali prawa, a chłopci otrzymali wolność i mogli płacić czynsz zamiast odrabiania pańszczyzny.

Ważne dzieła Kołłątaja

„**Do Stanisława Małachowskiego (...) Anonima listów kilka**” – rozprawa polityczna zawierająca plan reformy państwowej zgodny z założeniami Konstytucji 3 maja.

„**Rozbiór krytyczny zasad historii o początkach rodu ludzkiego**” – trzypięciotomowe dzieło zawierające wyjątkowy system geografii ogólnej. Kołłątaj przedstawił w nim twórcze podejście do geografii, historii i geologii. Jasno zdefiniował pojęcie czasu geologicznego, a jego analiza procesów geologicznych była nowatorska i wyprzedzała nawet prace Charlesa Lyella. Ukazanie wpływów środowiska na społeczeństwa dało początek nowej dziedzinie badań – antropogeografii.

„Prawo polityczne narodu polskiego”

„O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 maja”

„Uwagi nad tą częścią ziemi polskiej, która od Traktatu Tylżyckiego zwać poczęto Księstwem Warszawskim”

„Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta II”

„Porządek fizyczno-moralny”

„Naukowe podstawy polityki”

„Miasta i mieszczenie”

4. Temat:

Współczesne nawiązania do filozofii oświeceniowej – Zbigniew Herbert „Pan Cogito a ruch myśli”.

Zbigniew Herbert stworzył poetycką postać Pana Cogito na użytek swych wierszy podczas pobytu w USA – w 1971 roku. Tom poezji, zatytułowany „Pan Cogito”, powstał w tym samym roku (wydany w 1974 r.) i od tego czasu bohater wierszy stał się jednym z najważniejszych elementów poezji Herberta, występując w innych tomach artysty kilkakrotnie, przechodząc metamorfozę.

Pan Cogito jest uosobieniem mądrości i moralności. Zbiór poezji „Pan Cogito” Zbigniewa Herberta został zainspirowany myślą francuskiego filozofa – Kartezjusza. **Pan Cogito, czyli innymi słowy: „Pan, który myśli”**, jest bohaterem wszystkich zgromadzonych w tomiku wierszy. Jest człowiekiem **wyznającym Kartezjańską zasadę „Cogito ergo sum”** („Myślę, więc jestem”). Zgodnie z tą filozoficzną myślą poeta wykreował swego bohatera – obserwatora świata i ludzi komentującego i oceniającego rzeczywistość, poszukującego swojego miejsca w świecie. Herbert patrzy niekiedy na swojego bohatera z dystansem, w niektórych jednak wierszach współodczuwa jego przeżycia i często utożsamia się z jego poglądami.

Pan Cogito jest po części realnym człowiekiem, Polakiem, podróżnikiem, poetą. Z drugiej strony, na co wskazuje samo imię postaci, jest intelektem, mądrością w nim objawia się podwójność ciała i ducha. Pan Cogito często ma własne zdanie, które nie zawsze jest głosem Herberta. Ma własną osobowość i posiada świadomość swojego ja. Kocha epokę antyczną, dlatego często posługuje się cytataми z klasycyzmu grecko-rzymskiego, nawiązuje do mitów i starożytnej historii. Ale objawia się czytelnikowi również jako wędrowiec – interesuje go kultura odwiedzanych krajów, a na swojej drodze spotyka legendarne postaci. Wyraża swoją dezaprobatę w stosunku do kierunku, w którym zmierza świat, dlatego szuka oparcia w mądrości pokoleń i własnym umyśle. Myślenie daje mu pewność istnienia, ta kartezjańska właściwość konstruuje jego osobowość.

Zbigniew Herbert charakteryzuje Pana Cogito jako osobę, którą ciągle pyta, gdyż niczego nie wie na pewno. Bohater doświadcza dramatycznego kontrastu między tradycją a sytuacją współczesnego człowieka, w wyniku czego zmuszony jest do trudnych wyborów wiążących się z niezrozumieniem, poczuciem osamotnienia i niepewności. Mimo że Pan Cogito ciągle pyta, z pewnością jest tym, który myśli niezależnie, ma odpowiedź niemal na wszystkie wątpliwości dotyczące ludzi w dzisiejszym świecie przepełnionym złem, zniewoleniem i zakłamaniem.

Pan Cogito nie ugina się pod presją i przyjmuje postawę heroiczną, aktywnie przeciwstawia się złu. Nawet za cenę życia jest w stanie bronić uniwersalnych wartości i służyć prawdzie. Jedyne jego oparcie w walce jest tradycja obfitująca we wzory i wartości, które jego zdaniem należy zachować.

Zbigniew Herbert

„Pan Cogito a ruch myśli”

*Myśli chodzą po głowie
mówi wyrażenie potoczne*

*wyrażenie potoczne
przecenia ruch myśli*

*większość z nich
stoi nieruchomo
pośrodku nudnego krajobrazu*

szarych pagórków
wyschłych drzew

czasem dochodzą
do rwącej rzeki cudzych myśli
stają na brzegu
na jednej nodze
jak głodne czaple

ze smutkiem
wspominają wyschłe źródła
kręcą się w kółko
w poszukiwaniu ziaren

nie chodzą
bo nie znajdą
nie chodzą
bo nie ma dokąd

siedzą na kamieniu
załamują ręce

pod chmurnym
niskim
niebem
czaszki

„Pan Cogito a ruch myśli” to jeden z wierszy, które weszły w skład wydanego w 1974 r. tomiku poezji Zbigniewa Herberta, zatytułowanego „Pan Cogito”. Tytułowy bohater to postać wykształcona, odczytana i doskonale zaznajomiona z kulturą antyczną. Za główną tematykę całego zbioru można uznać konfrontację poglądów Pana Cogito z kształtem współczesnego świata.

Sytuacja przedstawiona w wierszu rozgrywa się pod „niebem czaszki”. Podmiot liryczny, którym najpewniej jest Pan Cogito, wychodzi od potocznego wyrażenia: „myśli chodzą po głowie” i na jego podstawie maluje obraz myśli przemieszczających się wewnątrz czaszki. Nie odbywa się to jednak w tłoku i wrzawie, ale monotennie, pośród „nudnego krajobrazu” – „szarych pagórków” i „wyschłych drzew”. Sceneria jest więc niezwykle jałowa, podmiot liryczny wspomina nawet o „wyschłych źródłach”. Myśli nie mają się gdzie podziać, „kręcą się w kółko / w poszukiwaniu ziaren”, „nie chodzą / bo nie ma dokąd”. Są zupełnie bezsilne – „siedzą na kamieniu / załamują ręce”. Jediną atrakcją są dla nich rzeki składające się z myśli innych

W wierszu wyróżniamy różne typy **myśli** takie jak:

- myśl chodząca po głowie
- myśl stojąca, nieruchoma
- myśl szybka, spontaniczna
- myśli wspomnień
- myśli kręcące się w kółko
- myśli rezygnujące

Myśli to ciekawe zjawisko, niezwykle trudne do zidentyfikowania. Człowiek może zadawać sobie wiele pytań z nim związanych, np. czy możemy przestać myśleć, czy myśli mogą uciec, czy się poruszają itp.

Herbert rozprawia się tam z jałowością sfery duchowej we współczesnym świecie. Pokazuje jak ograniczone są horyzonty współczesnego człowieka. Jego myśli uparcie krążą wśród "szarych pagórków" oraz "nudnego krajobrazu". Nie sięgają w górę, gdzie zamieszkuje Bóg. Jego celem jest tylko doczesność i jej się uparcie przygląda. Poeta odwołuje się tutaj do potocznego powiedzenia, iż "myśli chodzą po głowie". Jednak jego wnioski są raczej niepokojące. "Źródła" dawnych wielkich idei wyschły i człowiek nie może do nich wrócić. Rodzi się zwątpienie w potęgę ludzkiego umysłu. Nawet jeśli poszczególne myśli kieruje się gdzieś dalej:

nie dochodzą

bo nie ma dokąd

siedzą na kamieniu

załamują ręce

pod chmurnym

niskim

niebem

czaszki

Podstawowym "instrumentem" poznania jest dla współczesnego człowieka -racjonalizm. Jednak nie zawsze on jest w pełni przydatny. Co prawda pomaga zbierać informacje, analizować je i wyciągać z nich wnioski. Niemniej są takie sfery, gdzie jest on niewystarczający. Nie może nam nic powiedzieć w kwestii wiary. Pan Cogito zauważa, iż myśli mogą sprowadzać na manowce, zwodzić i dlatego nie można tylko do nich się ograniczać.

W innym wierszu Cogito chce zdobyć duchowe wyciszenie. Tylko wtedy może sięgnąć dalej. Jednak to nie jest łatwe. Mówi o tym utwór "Pan Cogito a myśl czysta". Pragnie doznać jakiś wyższych odczuć zawsze towarzyszy człowiekowi i czasami może się on zgodzić na wielkie poświęcenie byle do tego stanu się zbliżyć. Jednak nie wiadomo do końca, co należy zrobić, aby osiągnąć wielką przejrzystość myśli. W pierwszej kolejności trzeba pozbyć się poczucia własnej cielesności. Ilekroć nasz bohater jest już blisko celu, u progu nirwany, wtedy nawiedza, go jakaś prozaiczna myśl o ziemskich sprawach. Proces ten mnie ma końca i ostatecznie pokazuje się, że Pan Cogito, podobnie jak każdy człowiek, nie może oderwać się od ziemi i zwyczajnych spraw. Skażony cielesnością nie jest w stanie wznieść się tylko w rejon ducha. Można upragniony stan zdobyć po śmierci:

kiedyś

kiedyś później

kiedyś ostygnie

osiągnie stan satori

i będzie jak polecają mistrzowie

pusty i

zdumiewający

Tylko w zaświatach możliwe jest takie metafizyczne uniesienie.